

УДК 349.41(477)

Марусенко Роман Ігорович –

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри земельного і аграрного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Roman I. Marusenko –

candidate of juridical sciences,
assistant professor of land and agrarian law department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60 Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine)

Практика Європейського Суду з прав людини як джерела права

В статті автор аналізує юридичну силу практики ЄСПЛ та її значення як джерела права. Наводяться висновки на користь розуміння практики ЄСПЛ як узагальненого способу та вектору тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Аргументується необхідність розмежування правового значення практики ЄСПЛ в рішеннях щодо України та щодо інших держав. Обґрунтовується роль останніх як джерел права.

Ключові слова: практика ЄСПЛ, джерело права, захист прав людини, виконання рішень ЄСПЛ.

В статье автор анализирует юридическую силу практики ЕСПЧ и ее значение как источника права. Приводятся выводы в пользу понимания практики ЕСПЧ как обобщенного образа и вектора толкования Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Аргументируется необходимость разграничения правового значения практики ЕСПЧ в решениях относительно Украины и решений относительно других государств. Обосновывается роль последних как источников права.

Ключевые слова: практика ЕСПЧ, источник права, защита прав человека, выполнение решений ЕСПЧ.

R.I. Marusenko Practice of the European Court of Human Rights as a Source of Law

In the article, the author analyzes the legal effect of the practice of the ECHR and its importance as a source of law.

Conclusions are presented in favor of understanding the practice of the ECHR as a generalized method and vector of interpretation of the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The necessity of differentiating the legal effect of the practice of the ECHR in decisions concerning Ukraine and other countries is argued. The role of the latter as sources of law is substantiated. The reverse side of such an undeniably effective approach is that the positions expressed by the Court may change. And this, in turn, affects the use of such positions in national practice. Especially taking into account the absence of translations of all relevant decisions to the language, that is used by national judges.

The author concludes that the practice of the ECHR as a source of law should be understood as the practice of understanding, interpreting and applying the rules of the Convention by the national courts.

The national court, on the basis of a judgment of the ECHR, which did not lead to the application of measures of an individual or general nature, may restore the violated rights only by the application of the rule of law principle and within the limits of its own competence as determined by the national procedural law. In general, the individual (compensation) and general (legislative changes) measures are used. At the same time, automatic loss of validity of the norms of the national legal acts as the consequence of the entry into force of the ECHR ruling, which confirms the violations of the rights, does not occur.

Keywords: ECHR practice, source of law, protection of human rights, enforcement of ECHR judgments.

Постановка проблеми. Ст.55

Конституції України визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Дана норма «...означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист», - розтлумачив Конституційний суд[1, п.2]. Вирішення спорів судом відбувається на підставі закону та у відповідності до принципу верховенства права, за яким «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права» (ст. 129 Конституції). Відсутність правових норм у певній сфері не є перешкодою для вирішення спору чи відмови в правосудді.

Інша норма статті 55 Конституції України закріпила можливість після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ. І саме в цьому контексті одним з дієвих інструментів захисту прав є Європейський Суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ, Суд). Створений відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (надалі – Конвенція), суд покликаний бути установою, що захищає права, гарантовані Конвенцією та протоколами до неї. Україна ратифікувала Конвенцію Законом України від 17.07.1997р. (ним ратифіковано Конвенцію та протоколи 1, 2, 4, 7, 11 до неї)[2], чим відповідно до ст. 9 Конституції України взяла на себе зобов'язання гарантувати та захищати права, зафіксовані в Конвенції та додаткових протоколах, а також визнала поширення юрисдикції ЄСПЛ на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів. Наслідком можна вважати й зобов'язання виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в справах, у яких Україна є стороною (ч.1 ст.46 Конвенції).

Механізм відновлення та захисту порушених прав на підставі рішень ЄСПЛ врегульовано Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»[3], яким серед іншого визначено, що «[с]уди застосовують при

розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» (ст.17 цього закону).

У зв'язку із цим виникає питання щодо розуміння практики Суду як джерела права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дана проблематика не є новою, їй приділена чимала увага науковців та практиків, серед яких, зокрема, Буткевич В.Г., Веніамінов А, Гончарук М., Литвінець Л., Мармазов В.Є, Попов Ю.Ю., Пушкар П.В. та інші.

Втім, однозначного вирішення порушене питання не має. **Невирішеною раніше проблемою** як в теорії, так і практиці правозастосування лишається значення практики Суду відносно інших держав як джерела права в Україні, а також тих заходів, які необхідні/достатні для застосування практики Суду загалом. Це підтверджується нещодавніми актами національних судових органів, а так само посадових осіб, які і будуть проаналізовані в даній публікації.

Автор ставить за **мету** розтлумачити зміст поняття «джерело права» відносно практики Суду з урахуванням позиції самого Суду, його суддів, норм Конвенції, а так само підходів, які використовуються на національному рівні, включаючи законодавство та практику його застосування.

Виклад основного матеріалу. Під практикою Суду розуміються[3, ст.1] не лише рішення ЄСПЛ відносно України, але уся практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини (надалі - Комісія). Звідси, застосуванню в якості джерел права підлягають рішення ЄСПЛ щодо України, рішення ЄСПЛ щодо інших держав, практика Комісії.

Щодо України датою набрання Конвенцією чинності є день депонування ратифікаційної грамоти - 11.09.1997р. (ч.4 ст. 59 Конвенції). Саме на факти, що мали місце починаючи з цієї дати, має поширюватись дія Конвенції відносно України. Загальний принцип дії закону в часі підтверджується і самим ЄСПЛ. Водночас, суд може взяти до уваги й окремі факти, що мали місце до набрання Конвенцією чинності відносно України, оскільки вони пов'язані з триваючим правопорушенням, що завершилося після набрання чинності Конвенцією для України. І такі випадки вже мали місце. Так, ЄСПЛ наголошував, що

«...відповідно до загальних принципів міжнародного права Конвенція регулює для кожної держави-учасниці виключно факти, що відбулися після набуття чинності Конвенцією відносно неї ... [ц]о стосується скарг заявника щодо статті 6 параграфу 1 Конвенції, Суд констатує, що судове провадження розпочалося в червні 1997 року і що частина цього провадження не підпадає під його компетенцію *ratione temporis*.... Однак він візьме до уваги факти, що мали місце до 11 вересня 1997 року, в контексті розгляду представлених скарг»[4, п.57].

Окремо слід звернути увагу на джерела текстів практики ЄСПЛ. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди мають використовувати переклади текстів рішень ЄСПЛ та ухвал Комісії, надруковані у «спеціалізован[ому] у питаннях практики Суду юридичн[ому] видан[ні], що має поширення у професійному середовищі правників»[3, ст.6]. Закон врегульовує випадки відсутності перекладу практики ЄСПЛ, логічно відсилаючи до оригінального тексту документа. Те ж саме стосується і випадків виявлення розбіжностей між текстами мовою оригіналу та перекладом. Цікаво, що законодавець згадав і потребу в мовному тлумаченні тексту. В даному разі використовується відповідна практика Суду, що також логічно.

Маємо зауважити, що з моменту набрання рішенням ЄСПЛ статусу остаточного і до моменту появи перекладу рішення українською мовою як правило проходить певний час. В окремих випадках це є критичним, якщо судом розглядається справа, в якій є важливими висновки ЄСПЛ, зроблені в новоприйнятому рішенні, про яке суду може не бути відомо.

Так само, важливо усвідомлювати, що масив практики ЄСПЛ становлять не тільки справи, стороною в яких є Україна, а й ті, рішення у яких навряд чи будуть перекладені, оскільки їх стороною була інша країна. Якщо на даний момент загальна кількість рішень відносно України, в яких констатовано наявність порушень наближається до 1300 (станом на 2018 рік), то загалом масив таких рішень відносно усіх країн перевищує 18 тисяч[5]. Користування текстами мовами суду (англійська, французька) з

бази даних офіційних текстів рішень[6] не для усіх суддів є доступним.

Дослідники розглядуваного питання також небезпідставно вказують[7], що оскільки практика ЄСПЛ визначає права й обов'язки громадян, то відсутність офіційно перекладених рішень є прямим порушенням конституційних прав громадян. Опускаючи поки що питання ототожнення усієї практики ЄСПЛ із загальнообов'язковими нормами, що визначають права та обов'язки, вважаємо, що відсутність перекладу такої кількості рішень, які підлягають використанню принаймні судами, дійсно значно зменшує можливості останніх.

Публікація рішень ЄСПЛ у друкованих виданнях також не завжди здатна врятувати ситуацію, оскільки власне практика ЄСПЛ (case-law) не є усталеним явищем на відміну від масиву нормативних актів, які з ухваленням нових норм статично накопичуються (якщо не скасовані чи не втратили чинність). Конвенція є т.зв. живим правом (living instrument), що тлумачиться у конкретній ситуації відповідно до стану праворозуміння, коли вона власне застосовується у цій справі (“in the light of present-day conditions”). ЄСПЛ наголошував[8, пар.31] і до останнього часу нагадує [9, пар.53] про це.

Вказане стосується і власне рішень ЄСПЛ, які є результатом інтерпретації, тлумачення і застосування положень Конвенції у контексті певної ситуації. Такий підхід дозволяє захищати реальні права відповідно до реальностей конкретної ситуації, а не фантазувати щодо абстрактного «наміру законодавця» в поєднанні з таким же абстрактним лінгвістичним тлумаченням тексту. Вважаємо, що для Суду, який застосовує Конвенцію «тут і зараз», підхід щодо захисту «реальних та дієвих, а не теоретичних чи ілюзорних»[10, пар.24; 11, пар.80] прав є справді ефективним. При цьому мінімізуються проблеми правозастосування при зміні чи трансформації правової системи, праворозуміння з часом та при існуванні незмінних писаних норм права протягом тривалого часу. Крім того, це дозволяє застосовувати одні й ті самі норми Конвенції по відношенню до ситуацій, які мають місце в умовах різних національних правопорядків і національних правових систем, які в свою чергу пропонують різний ступінь захисту відповідних

прав, не лишаються стабільними і трансформуються з різною швидкістю.

Зворотним боком такого, безперечно, ефективного підходу є те, що стабільність висловлених Судом позицій є умовною, і останні можуть змінюватись. А це в свою чергу впливає на використання таких позицій в національній практиці.

Також виникає ще одна проблема - різна інтерпретація одного і того ж рішення ЄСПЛ національними судами. Погоджуємося з думкою[12] про те, що це не сприяє правильному та однозначному застосуванню практики Суду, хоча і свідчить про самостійну, не зв'язану з попередніми позицію відповідного суду. В даному разі проблема «не на боці» ЄСПЛ, адже висновки роблять вітчизняні суди, і цитують вони при цьому ідентичні пасажі з рішень ЄСПЛ.

В літературі вказується, що роль практики ЄСПЛ, в якій Україна не є стороною, як джерела права є дискусійною. Це, на думку дослідників, зумовлено нечіткістю законодавчих приписів щодо того, яка саме практика ЄСПЛ є джерелом права — у справах проти України чи вся[13, с.86].

Наразі маємо цікавий приклад тлумачення вітчизняними судами ролі практики ЄСПЛ щодо інших ніж Україна держав – кілька рішень судів різних рівнів, ухвалених протягом нетривалого проміжку часу[14; 15; 16; 17; 18]. У вказаних справах декілька абзаців щодо ролі рішень ЄСПЛ вказують, що «доктринальні положення не є джерелом права за українським законодавством», і такі абзаци є ідентичними. Звісно, в типових справах співпадіння обґрунтувань так чи інакше можуть траплятись, авторське право такі пасажі не охороняє. Втім, дослівне запозичення не нормативної, а авторської частини тексту для обґрунтування навіть без мінімальних змін дозволяє припускати, що дана позиція могла й не бути обміркованою достатнім чином перед тим, як була покладена в основу таких судових рішень. В згаданих рішеннях стверджується, що «*[у] наведених вище справах Україна не була стороною, тому положення вказаних рішень Суду не мають прецедентний характер у даній справі та не можуть бути застосовані...*».

Водночас, переважна більшість судових рішень національних судів, в яких цитуються рішення ЄСПЛ, ніяк не обмежується рішеннями

щодо України, що свідчить про фактичне визнання такої практики як мінімум джерелом тлумачення норм Конвенції та аргументами, які суди вважають допустимими для здійснення обґрунтування прийнятих ними рішень.

На наше переконання, системне тлумачення положень чинного законодавства дає можливість сформулювати обґрунтовану позицію щодо ролі рішень ЄСПЛ стосовно інших держав.

Так, відповідно до преамбули ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» цей закон регулює відносини, що а) виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України; б) з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції; в) з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; г) зі створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України.

Перші два твердження стосуються порушень, які вже були допущені державою, тобто констатованих в рішеннях ЄСПЛ і передбачають впровадження процедури, відповідно до якої Україна зобов'язується виконувати такі рішення.

Останні два твердження безпосередньо стосуються превенції та впровадження у вітчизняну практику європейських стандартів. Цю функцію й виконує увесь масив рішень ЄСПЛ. При цьому згаданий закон чітко розмежує поняття «практики» та «рішень» ЄСПЛ. Під рішеннями прямо розуміються ті, які стосуються України і щодо яких відповідно до ст. 46 Конвенції є обов'язок держави щодо виконання (ст.1 Закону). Роз'яснюючи поняття «практики Суду» закон не обмежує її рішеннями щодо України, як зроблено щодо «рішень». Вочевидь, згадка «України» в одному випадку та її відсутність - в іншому в одній і тій самій статті Закону свідчить про намір законодавця показати різницю між цими поняттями. Протилежне ж тлумачення цих двох понять у сукупності і в порівнянні, на нашу думку, було би нелогічним.

Міжнародні зобов'язання України відповідно до Конвенції про право міжнародних договорів лише підтверджують викладений висновок[19].

Метою вживання практики Суду щодо інших країн вочевидь є впровадження в українське судочинство європейських стандартів прав людини та створення передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ. Оскільки практика суду є т.зв. «живим правом», яке використовується для тлумачення положень Конвенції, то саме останні рішення (безвідносно до країни) можуть показати зміст актуального тлумачення, розуміння та інтерпретації її норм. Штучно виділяти рішення проти України для тлумачення норм Конвенції в даному разі також було б нелогічно. Даний висновок підтверджується і рішеннями ЄСПЛ, який у справах проти України широко використовує власну практику відносно інших країн, ніяк не обмежуючись попередніми рішеннями виключно щодо України.

Позиція суддів ЄСПЛ щодо практики останнього підтверджує викладений вище висновок. Так, колишній голова Суду Л.Вільдхабер (Luzius Wildhaber) зауважує[20, с.524], що рішення Суду щодо певної країни повинні бути прецедентом не лише для відповідної країни, але й для інших держав, оскільки це забезпечить дотримання однакових мінімальних стандартів, однакове розуміння норм Конвенції на таких «прикладках».

ЄСПЛ у своїх численних рішеннях вказує, що його рішення покликане не тільки вирішити справу, що ним розглядається, але в більш широкому сенсі роз'яснити, гарантувати та розвивати правила, визначені Конвенцією, що дозволить сприяти дотриманню Сторонами зобов'язань, виконуваних в якості Високих Договірних Сторін[21, пар.154]. Місія Конвенції полягає серед іншого у піднесенні у публічну площину питань, що становлять загальний інтерес, що має дозволити підвищити стандарти захисту прав людини і розповсюдити їх на усі договірні сторони [22, пар.26].

Вирішуючи конкретну справу, ЄСПЛ враховує те, чи національні органи належним чином взяли до уваги принципи, що впливають з рішень ЄСПЛ з подібних питань, навіть якщо вони стосуються інших договірних сторін[23, пар.163].

Президент ЄСПЛ наголошував, що майбутнє за рішеннями щодо інтерпретації норм Конвенції, які б зобов'язували договірні сторони не чекати, поки аналогічні розглянутому

порушення проявляться в їх країні, тобто діяти проактивно[24]. Вказане втілюється в Інтерлакенській декларації, де також прямо зазначається, що відповідальність Високих Договірних Сторін, серед іншого, передбачає брати до уваги прецеденти (case-law) суду з огляду на висновки, зроблені у зв'язку з порушенням Конвенції іншою договірною стороною, де була піднята подібна проблема до того, як вона проявиться у їх власній правовій системі[25]. Ця позиція була відображена раніше також у висновку Венеційської комісії із акцентом на те, що навіть культурні відмінності не мають ставати на заваді застосуванню принципу *erga omnes*[26].

Отже, і буквальний зміст приписів чинного законодавства, і мета їх ухвалення, і розуміння значення практики самими суддями ЄСПЛ свідчать на користь того, що «практикою Суду» як джерелом права є саме практика ЄСПЛ безвідносно до країни, щодо якої постановлене рішення.

Наступне питання, на яке потрібно дати відповідь – який зміст слід вкладати в поняття «джерела права», яка роль, призначення і які наслідки такого розуміння, особливо в частині справ, стороною в яких України не була.

Відповідь на дане питання, на нашу думку, лежить в площині значення практики суду як джерела динамічного тлумачення норма Конвенції, про що йшлося вище. Практика Суду дає змогу зрозуміти, як суд протлумачив норми Конвенції в контексті відповідного права, на підставі норм законодавства та з урахуванням особливостей ситуації. Таким чином, судом не створюються нові норми, відсутні в Конвенції. Роль такої практики полягає у роз'ясненні особливостей інтерпретації положень Конвенції в ситуаціях аналогічних тій, щодо якої наявне рішення ЄСПЛ.

Цікавим є наступний логічний ряд: якщо припустити, що рішення ЄСПЛ є класичними джерелами права/норм, то кожне нове рішення із новою аргументацією могли б стати джерелами перегляду за нововиявленими обставинами ухвалених раніше рішень відповідно до такої нової аргументації[27]. Звісно, що навряд чи таку мету переслідували нормотворці Конвенції.

З приводу розглядуваного питання Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зверталася до Конституційного Суду

України з конституційним поданням щодо тлумачення ч.1ст.9 Конституції України та з питанням про те, чи є джерелами права в Україні рішення ЄСПЛ, постановлені у справах не проти України[28]. У поданні наведена неоднозначна практика щодо розуміння українськими судами даного положення. Цитуються позиції суддів щодо того, що законодавець закріпив пріоритет над національним законодавством не лише Конвенції, а й практики ЄСПЛ, що дозволяє судам реалізовувати принцип верховенства права.

Варто відзначити, що саме по собі рішення ЄСПЛ може: 1. Зобов'язувати державу відшкодувати заявникові збитки, заподіяні внаслідок недотримання взятих на себе зобов'язань щодо гарантування прав відповідно до Конвенції. В цьому випадку механізм виконання рішення Суду очевидний – це застосування заходів індивідуального характеру (ст.8, 10 Закону тощо). Рішення ЄСПЛ спрямовується на вирішення конкретної ситуації, а тому навряд чи могло би навіть теоретично розповсюджуватись на майбутні ситуації з іншими суб'єктами; 2. констатувати наявність системної проблеми в законодавчому забезпеченні реалізації та захисту певного права (що стосується не лише заявника). В цьому випадку рішення Суду, як джерело права, на нашу думку, застосовується саме через вжиття заходів загального характеру (ст. 13 Закону). Здебільшого це передбачає внесення змін до актів чинного законодавства, а так само адміністративної практики (що також в силу ст. 19 Конституції потребуватиме зміни нормативного масиву). ЄСПЛ не продукує власних норм, які б підміняли норми національного права. Він звертає увагу держави на дотримання обов'язку, який така держава на себе взяла як сторона Конвенції.

Відповідно до ст.1 Конвенції Високі Договірні Сторони гарантують кожному права і свободи, визначені нею. Тобто саме держава зобов'язується визнати і забезпечити можливість реалізації прав, перелічених Конвенцією. Більше того, ст.46 чітко вказує на необхідність виконання рішення ЄСПЛ державами та необхідність вжиття конкретних заходів. Виконання - це активна дія. І саме з боку держави, яка взяла на себе обов'язок відповідно до ст. 1 Конвенції. Це ніяк не дорівнює

пасивному визнанню рішення ЄСПЛ сукупністю «нових норм» як джерела національного права (тобто класичних норм права), про що подекуди дискутується в дискурсі розуміння ролі рішень Суду.

Показово, що Конституційний Суд України не розв'язав порушеного перед ним питання, пославшись на те, що вирішення питань щодо застосування судами України будь-яких актів законодавства України, положень Конвенції, рішень Європейського суду з прав людини, як взагалі, так і щодо їх пріоритетності, не належить до його повноважень, а забезпечення однакового застосування норм права судами - задача Верховного Суду[29].

Що стосується необхідності зміни практики застосування, то теоретично це єдино можливий шлях використання практики ЄСПЛ судами «напрямую», без корегування закону. Йдеться передусім про випадки, коли зміни тлумачення, розуміння норм Конвенції на національному рівні достатньо для відновлення порушених прав. Якщо ж законодавець для реалізації відповідного права, передбаченого Конвенцією, передбачив врегульовану нормативно процедуру, то саме по собі рішення ЄСПЛ такої процедури не скасовує, а тому не відміняє необхідності корегування норм. Оскільки ЄСПЛ не наділений повноваженнями щодо визнання норм такими, що не відповідають Конституції (на зразок Конституційного Суду України), то прийняття відповідного рішення Суду не вплине на чинність норм національного закону, вони залишатимуться чинними до скасування, зміни чи відміни у встановленому порядку. В цьому разі національний суд на підставі рішення ЄСПЛ може відновлювати права виключно з посиланням на застосування принципу верховенства права та в межах власної компетенції, визначеної національним процесуальним законом.

ЄСПЛ створювався не з метою систематичного розгляду спорів в якості другої касаційної інстанції та доповнення національних судових систем додатковою ланкою, а як механізм, здатний один раз вказати державі на помилку у правовому механізмі задля її найшвидшого виправлення зі сподіванням, що далі будуть вжиті відповідні заходи, і проблема більше не проявиться.

«Наголошуючи на субсидіарному призначенні наглядового механізму, передбаченого Конвенцією, та, зокрема, на фундаментальній ролі, котру національні органи влади, тобто уряди, суди та парламенти, повинні відігравати у гарантуванні та захисті прав людини на національному рівні... Конференція ... (2) Повторює зобов'язаність Держав-Сторін стосовно того, що права і свободи, викладені у Конвенції, мають бути повністю забезпечені на національному рівні та вимагає посилити принцип субсидіарності», - вказується в Інтерлакенській декларації[30].

Наразі можемо констатувати, що національні суди широко використовують практику ЄСПЛ як джерело права. При цьому подекуди посилення відбувається саме як на джерело права, що містить конкретне правило поведінки, а не лише як на джерело тлумачення Конвенції.

Деякі судді Верховного Суду[31] песимістично налаштовані щодо можливості судів нижчої ланки застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права напряму на користь застосування заходів загального характеру і подальшої дії відповідно до таких законодавчих змін.

Маємо констатувати, що національна судова практика наразі містить чимало рішень з обґрунтуванням, базованим на рішеннях ЄСПЛ. Вочевидь таке обґрунтування відбиває й позиції сторін у справі. Водночас, маємо відмінності у розумінні правової природи таких рішень, особливо в частині тих, в яких Україна стороною не була.

Підсумуємо викладене у таких **висновках**.

Слід визнати, що кількість заяв та відповідних рішень ЄСПЛ щодо України, яка не зменшується, а так само застосування Судом механізму пілотного рішення свідчить про цілковиту відсутність реагування держави на порушення норм Конвенції в частині

корегування механізму гарантування передбачених нею прав та справедливого вирішення відповідних спорів на національному рівні, що мали б усунути потребу в зверненні сторони спору до такої міжнародної інституції як Європейський суд з прав людини.

Під практикою ЄСПЛ як джерелом права доцільно розуміти саме практику розуміння, інтерпретації та застосування судами норм Конвенції. Норми Конвенції самі по собі в процесі діяльності Суду не змінюються, але можуть тлумачитися з урахуванням історичного і суспільного розвитку та з урахуванням змін у праворозумінні та правозастосовчій практиці.

Використання практики Суду щодо інших країн відповідає меті, закладеній в механізм діяльності Суду, та дозволяє створити передумови для зменшення числа заяв до ЄСПЛ. Оскільки практика суду є т.зв. «живим правом», яке використовується для тлумачення положень Конвенції в контексті певних суспільних, історичних рамок, то саме останні рішення (безвідносно до країни) можуть показати зміст актуального тлумачення, розуміння та інтерпретації її норм.

Національний суд на підставі рішення ЄСПЛ, яке не потягло застосування заходів індивідуального чи загального характеру, може відновлювати права виключно з посиланням на застосування принципу верховенства права та в межах власної компетенції, визначеної національним процесуальним законом. При цьому автоматичної втрати чинності нормами національних правових актів із вступом в силу рішення ЄСПЛ, яким констатовано порушення прав особи, не відбувається.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25.12.1997 N 9-зп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>.

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
4. «Совтрансавто-Холдинг» проти України, заява N 48553/99, ЄСПЛ, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_043/print1448372162500816.
5. Violation by article and by States (1959-2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf.
6. HUDOC - European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>.
7. Веніамінов А. Посилання ВСУ на рішення ЄСПЛ, які офіційно не перекладені та не оприлюднені, є порушенням Конституції та прав громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zib.com.ua/ua/127555-posilannya_vsu_na_rishennya_espl_yaki_oficiyno_ne_perekladen.html.
8. Tyrer v. The United Kingdom, no. 5856/72, ECHR 1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>.
9. Pichkur v. Ukraine, no. 10441/06, ECHR 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127810>.
10. Airey v. Ireland, no. 6289/73, ECHR 1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420>.
11. Perez v. France, no. 47287/99, ECHR 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61629>.
12. Гончарук М. Застосування рішень Європейського суду з прав людини в судовій практиці: проблеми інтерпретації / М. Гончарук, Л. Литвінець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://protocol.ua/ru/zastosuvannya_rishen_evropeyskogo_sudu_z_prav_lyudini_v_sudoviy_praktitsi_problem_i_interpretatsii/.
13. Коваленко Т. О. Практика Європейського Суду з прав людини як джерело земельного права України / Т. О. Коваленко // Юридична Україна. – 2016. – № 11-12. – С. 82-88.
14. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 2.06.2016 у справі № 22-ц/796/7584/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61387215>.
15. Ухвала Верховного Суду України від 21.04.2016 у справі № 6-756ц16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57345903>.
16. Ухвала Верховного Суду України від 25.04.2016 у справі № 6-758ц16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57703189>.
17. Ухвала Верховного Суду України від 5.05.2016 у справі № 6-758ц16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58275273>.
18. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 25.10.2016 у справі № 520/13152/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62254871>.
19. Віденська конвенція про право міжнародних договорів, 1969 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_118/print1448372162500816.
20. Wildhaber L. The European Court of Human Rights: The Past, The Present, The Future. American University International Law Review 22, no. 4, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1128&context=auilr>.
21. Ireland v. The United Kingdom, no. 5310/71, ECHR 1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>.
22. Karner v. Austria, no. 40016/98, ECHR 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61263>.
23. Opuz v. Turkey, no. 33401/02, ECHR 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945>.

24. Memorandum of the President of the European Court of Human Rights to the states with a view to preparing the interlaken conference, 3.07.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20090703_Costa_Interlaken_ENG.pdf.
25. Interlaken Declaration, High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights, 19.02.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_FinalDeclaration_ENG.pdf.
26. Opinion On The Implementation Of The Judgments Of The European Court Of Human Rights, No. 209/2002, 18.12.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)034-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)034-e).
27. Чимний Р. Джерело нам не указ! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zib.com.ua/ua/print/130599-rozglyad_u_ks_pitannya_schodo_praktiki_espl_mozhe_zavershiti.html.
28. Конституційне подання щодо офіційного тлумачення частини 1 статті 9 Конституції України від 5.10.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/5_4117.pdf.
29. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31.05.2008 у справі № 1-77/2018 (4117/17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028u710-18>.
30. Інтерлакенська декларація, 19.02.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a48.
31. Яновська О. Коли суди зможуть переглядати вироки довічно засуджених: як далі можуть розвиватися події навколо рішення ЄСПЛ «Петухов проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sud.ua/ru/news/publication/138368-govoryachi-pro-pereglyad-dovichnikh-virokiv-v-ukrayini-ne-varto-zabuvati-pro-balans-interesiv-suddya-vp-vs-oleksandra-yanovska>.

References:

1. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadian Protsenko Raisy Mykolaivny, Yaroshenko Poliny Petrivny ta inshykh hromadian shchodo ofitsiinoho tлумачення statei 55, 64, 124 Konstytutsii Ukrainy (sprava za zvernenniamy zhyteliv mista Zhovti Vody) vid 25.12.1997 N 9-zp. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>.
2. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv N 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii : Zakon Ukrainy vid 17.07.1997 No. 475/97-VR [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny : Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 No. 3477-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
4. “Sovtransavto-Kholdynh” proty Ukrainy, zaiava N 48553/99, ESPL, 2002 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_043/print1448372162500816.
5. Violation by article and by States (1959-2018) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf.
6. HUDOC - European Court of Human Rights [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int>.
7. A. Veniaminov, Posylannia VSU na rishennia YeSPL, yaki ofitsiino ne perekladeni ta ne opryliudneni, ye porushenniam Konstytutsii ta prav hromadian [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zib.com.ua/ua/127555-posilannya_vsu_na_rishennya_espl_yaki_oficiyno_ne_perekladen.html.
8. Tyrer v. The United Kingdom, no. 5856/72, ECHR 1978 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>.
9. Pichkur v. Ukraine, no. 10441/06, ECHR 2013 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127810>.
10. Airey v. Ireland, no. 6289/73, ECHR 1979 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420>.

11. Perez v. France, no. 47287/99, ECHR 2004 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61629>.
12. M. Honcharuk, Zastosuvannia rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v sudovii praktitsi: problemy interpretatsii / M. Honcharuk, L. Lytvynets [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://protocol.ua/ru/zastosuvannya_rishen_evropeyskogo_sudu_z_prav_lyudini_v_sudoviy_praktitsi_problem_i_interpretatsii/.
13. T. O. Kovalenko, Praktyka Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny yak dzherelo zemelnogo prava Ukrainy / T. O. Kovalenko // Yurydychna Ukraina. – 2016. – No. 11-12. – Pp. 82-88.
14. Ukhvala Apeliatsiinoho sudu m. Kyieva vid 2.06.2016 u spravi No. 22-ts/796/7584/2016 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61387215>.
15. Ukhvala Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 21.04.2016 u spravi No. 6-756ts16 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57345903>.
16. Ukhvala Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 25.04.2016 u spravi No. 6-758ts16 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57703189>.
17. Ukhvala Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 5.05.2016 u spravi No. 6-758ts16 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58275273>.
18. Ukhvala Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 25.10.2016 u spravi No. 520/13152/16-ts [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62254871>.
19. Videnska konventsiiia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv, 1969 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_118/print1448372162500816.
20. L. Wildhaber, The European Court of Human Rights: The Past, The Present, The Future. American University International Law Review 22, no. 4, 2007 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1128&context=auilr>.
21. Ireland v. The United Kingdom, no. 5310/71, ECHR 1978 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>.
22. Karner v. Austria, no. 40016/98, ECHR 2003 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61263>.
23. Opuz v. Turkey, no. 33401/02, ECHR 2009 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945>.
24. Memorandum of the President of the European Court of Human Rights to the states with a view to preparing the interlaken conference, 3.07.2009 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20090703_Costa_Interlaken_ENG.pdf.
25. Interlaken Declaration, High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights, 19.02.2010 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_FinalDeclaration_ENG.pdf.
26. Opinion On The Implementation Of The Judgments Of The European Court Of Human Rights, No. 209/2002, 18.12.2002 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)034-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)034-e).
27. R. Chymnyi, Dzherelo nam ne ukaz! [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zib.com.ua/ua/print/130599-rozglyad_u_ks_pitannya_schodo_praktiki_espl_mozhe_zavershiti.html.
28. Konstytutsiine podannia shchodo ofitsiinoho tlumachennia chastyny 1 statti 9 Konstytutsii Ukrainy vid 5.10.2017 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/5_4117.pdf.
29. Ukhvala Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 31.05.2008 u spravi № 1-77/2018 (4117/17) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028u710-18>.
30. Interlakenska deklaratsiia, 19.02.2010 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a48.
31. O. Yanovska, Koly sudy zmozhut perehliadaty vyroky dovichno zasudzhenykh: yak dali mozhut rozvyvatysia podii navkolo rishennia YeSPL “Pietukhov proty Ukrainy“ [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://sud.ua/ru/news/publication/138368-govoryachi-pro-pereglyad-dovichnykh-virokiv-v-ukrayini-ne-varto-zabuvati-pro-balans-interesiv-suddya-vp-vs-oleksandra-yanovska>.